

Giresun-Eynesil Ağzından Ölçünlü Türkçede Bulunmayan Kelimeler, Deyimler, İkilemeler ve Atasözleri

Words, Idioms, Reduplications and Proverbs in Giresun-Eynesil Dialect That Are Not Seen in Standard Turkish

Erol TOPAL¹

Öz

Teknolojinin hızla yayılması, köyden kente olan göçler ve okuryazarlık oranının artması ağızlardaki pek çok kelimenin ve dil yapılarının yok olmasına sebep olmaktadır. Ağız çalışmaları dil araştırmalarında büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'deki ilk ağız araştırmaları 19. yüzyıla kadar uzansa da asıl çalışmalar Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla başlamış ve zaman içinde 12 cildi bulan Derleme Sözlüğü oluşturulmuştur. Fakat bu sözlükte de eksiklikler ve hatalar bulunmaktadır. Bu eksiklik ve hataların giderilmesi için de yeni derlemeler yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada, Giresun ili Eynesil ilçesinde tespit edilen Derleme Sözlüğü'nde ve ölçünlü Türkçede bulunmayan kelimeler, deyimler, ikilemeler ve atasözleri yer almaktadır. Çalışmada yer alan kelimelerin bazılarının Derleme Sözlüğü'nde olmadığı, bazılarının da Giresun ağzı içinde gösterilmediği tespit edilmiştir. Derlemeler ilçenin değişik yerlerinden yapılmıştır. Derleme yapılırken daha çok orta yaşın üstünde okuma yazma bilmeyen kadınlar ve ilçe dışında uzun süre yaşamamış olan kişiler tercih edilmiştir. Çalışma sonunda derleme sözlüğünde olmayan 21 kelime, 8 deyim, 5 ikileme ve 2 atasözü tespit edilmiş ve anlamlandırılmıştır. Tespit edilen kelime ve deyimler derleme sözlüğünde olup olmamasına ve Giresun ağzında gösterilip gösterilmemesine göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağız araştırmaları, derleme, derleme sözlüğü, Eynesil ağzı

Abstract

The rapid spread of technology, the migration from village to city and the increase in literacy rates lead to the disappearance of many words and language structures in the dialects. Studies of dialects in language research have a great importance. Although the first dialect research studies in Turkey goes back to 19th century, actual studies began with the establishment of the Turkish Language Institution and 12 volumes of the Compilation Dictionary were produced. However, there are deficiencies and errors in this dictionary. In order to eliminate these deficiencies and errors, new compilations should be made. In this study, the words, idioms, reduplications and proverbs found in Eynesil district of Giresun province and that not registered in the Compilation Dictionary and in the standard Turkish are included. It was found that some of the words in the study were not in the Compilation Dictionary and some of them were not shown under the dialects of Giresun. Compilations were made from different parts of the district. Compilation was mostly made up of middle-aged women who were illiterate and those who had not lived outside the district for a long time. At the end of the study, 20 words, 8 idioms, 5 reduplications and 2 proverbs which were not in the Compilation Dictionary were identified and described. The identified words and phrases are classified according to whether they are in the compilation dictionary and displayed in the dialects of Giresun or not.

Keywords: Dialect research, compilation, compilation dictionary, Eynesil dialect

¹ Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Kastamonu, Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-9773-0389>

Atıf / Citation: Topal, E. (2020). Giresun-eynesil ağzından ölçünlü türkçede bulunmayan kelimeler, deyimler, ikilemeler ve atasözleri. *Kastamonu Education Journal*, 28(2), 1008-1012. doi:10.24106/kefdergi.697855

Extended Abstract

There have been many changes and developments in Turkish since the times when they could be followed with texts. Dialects differ mostly from a phonetically measured language. Many words not found in the standard language are also in the dialects. The dialects do not have a written standard, but continue for generations; It is not taught in schools, it is not used in public institutions.

The rapid spread of technology, the migration from village to city and the increase in literacy rates lead to the disappearance of many words and language structures in the dialects. Although the first dialect research studies in Turkey goes back to 19th century, actual studies began with the establishment of the Turkish Language Institution and 12 volumes of the Compilation Dictionary were produced. Eynesil district, 75 km from Giresun, is the starting point of the western Anatolian dialects in the north. There is no academic study on Eynesil dialect. This reveals the importance of the study. Language assets that are used in this region, but are not in standard Turkish, should be revealed.

In this study, the words, idioms, reproductions, and proverbs which are not found in the Compilation Dictionary and in the standard Turkish found in Eynesil district of Giresun province are included. It was found that some of the words in the study were not in the Compilation Dictionary and some of them were not shown in the dialects of Giresun. Compilations were made from different parts of the district. Compilation was mostly made up of middle-aged women who were illiterate and those who had not lived outside the district for a long time. At the end of the study, 20 words, 8 idioms, 5 reduplications and 2 proverbs which were not in the compilation dictionary were identified and defined. The identified words and phrases are classified according to whether they are in the compilation dictionary and displayed in the dialects of Giresun or not.

1. Giriş

Metinlerle takip edilebildiği dönemlerden bugüne kadar Türkçe’de, pek çok değişim ve gelişim olmuştur. Bu değişim ve gelişimlerin en iyi takip edebileceği saha ağızlarıdır. TDK *Türkçe Sözlük*’te “ağız” terimi, “Bir dilin sınırları içinde, bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özelliği” anlamı ile verilmektedir. (Türkçe Sözlük 2005: 34) Zeynep Korkmaz ise ağzı “Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri” olarak tanımlamıştır. (Korkmaz 2003: 12). Ağızlar daha çok fonetik bakımdan ölçünlü dilden farklılıklar gösterir. Ölçünlü dilde bulunmayan bir çok kelime de ağızlar da yer almaktadır. Ağızların yazılı bir standardı bulunmaz fakat nesiller boyu devam eder; okullarda öğretilmez, resmi kurumlarda kullanılmaz. Günümüzde hızla gelişen teknoloji, kitle iletişim araçları ve okuryazarlık oranının artması ağızların ortadan kaybolmasına dilin ölçünlü dile yaklaşmasına sebep olmaktadır. Ağızların yok olmasına sebep olan önemli bir unsur da köyden kente yapılan göçlerdir. Genç nesilde görülen ağız özelliklerinin kaybolması, ağızların zamana ve şartlara karşı dayanma gücünün olmadığını göstermektedir. Ağızlar da bulunan pek çok kelime, deyim, atasözü ve ikilemelerin olabildiğince hızlı bir şekilde kayda alınması gerekmektedir. Kayıt altına alınan bu ağız özellikleri başta dilcilik olmak üzere birçok bilim dalı için önemli verilerdir.

Türkiye’deki ağız çalışmalarının geçmişi her ne kadar yabancı araştırmacılarla 1860’lara kadar uzansa da asıl ağız çalışmaları 1932’de Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla başlamıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından yapılmış olan derleme çalışmaları ilk önce 1932 yılında *Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra derleme çalışmaları Anadolu’nun her yerinde yapılmıştır. Yapılan derlemelerden elde edilen kelimeler önce *Söz Derleme Dergisi* daha sonra da *Derleme Sözlüğü* adı ile yayınlanmıştır. Derleme Sözlüğü ağız derlemeleri çalışmalarının en değerlilerinden biridir. Derleme Sözlüğü, 1963-1982 yılları arasında yapılan derlemelerle on iki cilde ulaşmıştır. Bu sözlükte ülkemizin dört bir yanından derlenmiş kelimeleri bulmak mümkündür. Fakat bu sözlük Anadolu’nun bütününde konuşulan ağızların kelime hazinesinin tamamını içine almamaktadır. Sadece iller, ilçeler değil komşu köy ve mahalleler arasında dahi ağız farklılıkları bulunmaktadır. Günümüzde bu eksikliklerin giderilmesi için ağızlar üzerine pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde *Derleme Sözlüğü*’ne girmemiş pek çok kelime tespit edilip kayda geçirilmiştir. Bu çalışmalar, Türk dilinin değişim ve gelişim aşamalarının incelenmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.

Eynesil, Karadeniz’de Giresun iline bağlı bir ilçedir. Giresun’un sahildeki en doğu ilçesidir. Giresun il merkezine 75km; Trabzon il merkezine ise 55 km uzaklıkta yer almaktadır. İlçenin doğusunda Trabzon, batısında Görele, kuzeyinde Karadeniz ve güneyinde Görele-Trabzon bulunmaktadır. Eynesil’in toplam yüzölçümü 46 km²’dir. Eynesil ağzı, Karahan’a göre Şalpazarı ağzı ile birlikte batı grubu ağızlarının kuzeydoğudaki başlangıç noktasıdır (Karahan 1996: 117). Necati Demir Giresun ağzını iki ağız bölgesine ayırır ve Eynesil ağzını Giresun’un birinci ağız bölgesi içinde gösterir (Demir 2009: 127). Eynesil ağzı üzerine yapılmış akademik bir çalışma mevcut değildir. Küçük bir yerleşim birimi olması ve iş imkanının çok kısıtlı olması sebebiyle Eynesil dışarıdan göç almamıştır. Bu da ağız özelliklerinin korunmasını sağlayan etkenlerden biridir. Bu çalışmada, Eynesil’de kendi çevremden duyup not aldığım ve okuma yazma bilmeyen orta yaşın üzerindeki kadın ve erkeklerle yapmış olduğum görüşmeler sonucunda elde ettiğim ölçünlü Türkçede kullanılmayan, Derleme Sözlüğü’nde bulunmayan ve Derleme sözlüğünde Giresun ve ağızları içinde gösterilmeyen kelime, deyim, ikileme ve atasözleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Derleme Sözlüğünde Bulunmayan Kelime ve Deyimler

1.1.1 Derleme Sözlüğünde Bulunmayan Kelimeler

Cıymak: Beş parmağının tırnakları ile birinin yüzünde bırakılan iz.

Ciklemek: Gizli gizli gözetlemek

Çıkık: Evini geçici süreliğine terk etmiş kadın.

Debezemek: Olduğu yerde çırpınmak,

Difirek: Yerinde duramayan

Difiremek: Hiç yerinde duramamak, sürekli hareket etmek.

Fekirdemek: Gürültü yapma

Fiddik: Kızılağacın taze dalının çıkartılarak düdüğü gibi öttürülen müzik aleti. Bir nevi doğal düdüğü.

Gasla: Yalan

Hangramak: Gürültü yapacak derecede yüksek sesle konuşmak veya kahkaha atmak.

Hömen: Çocukların oynadığı mors ya da heneke isimli oyunda oyunun başlama çizgisi.

Sorkmak: Başı önüne eğip derin derin düşünmek.

Tağaldamak: Suyun kaynamaya başlarken çıkarttığı ses.

Vecirtmek: Aşırı derecede ezilmiş olan.

1.1.2. Derleme Sözlüğü'nde Giresun Ağzıları ile Aynı Anlamda Bulunan Ancak Giresun Yöresinde Kullanıldığı Belirtilmemiş Sözcükler

Eşün: Sac üzerindeki ekmek ya da yufkayı çevirmeye yarayan ağzı düz küçük kürek. Tahtadan veya demirden yapılmış olabilir. (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

Girinti: Daha çok diken kesmeye yarayan orağa benzer kısa ya da uzun saplı bir araç. (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

İsti: Sıcak (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

Seğertmek: Hızla koşmak. (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

Yerikli: Aşeren kadın (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

Yoku: iz, bulaşık, kir. (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

Zahra: Değirmene öğütölmek için götürölen mısır. (Giresun ağzı diye gösterilmemiş)

1.1.3. Derleme Sözlüğünde Bulunmayan Deyimler

Cıymak atmak: Beş parmağının tırnakları ile birinin yüzünde iz bırakmak.

Çırpına geçmek: Tam hizasına geçmek. Özellikle heneke isimli oyunda kullanılan bir deyim.

Dik horana kalkmak: Yerinde duramayan, çok hareketli çocukların yaptığı yaramazlıkları anlatmak için kullanılır.

Galezeye kalmak: Sıkıntıya düşmek

Viviyi almak: Herhangi bir konuda endişelendirilmek.

Tingedek düşmek: Ani yapılan bir hareket sonucunda irkilmek

Vecirtmee çıkmak: Ezilmiş hale gelmek.

Yılımı sökmek: Birine beddua etmek için kullanılan bir deyim.

2. İkilemeler

Aç tāsır: Açı açına (Bu ikileme ölçünlü Türkçede kullanılan "aç tazı gibi gezmek" anlamındadır. Derleme sözlüğünde Giresun ağzıları içinde gösterilmemiştir.)

Beşik gaşuk: Bütün aile anlamında

Hasır hasır: Nefes nefese

Hasta sökel: Çok hasta olmak anlamında.

Hızan hırtık: Çoluk çocuk, bütün aile anlamında. Bu ikilemede "kızan" kelimesinin ilk ünsüzü sızıcılaşarak "h"ye dönmüştür.

3. Atasözleri

Kestene çıkmış; topuruna tükürmüş: Geldiği yeri beğenmeyen, yetiştiği yeri veya çevreyi hor gören kibirli insanları kınamak için kullanılan bir atasözüdür. Burada "topur" kelimesinin üzerinde durmak gerekir. Bu kelime, kestane bitkisinin dikenli dış kabuğu için kullanılmaktadır. Ayrıca bu kelime en az dört fıncığın bir araya gelerek oluşturduğu bütünün adıdır. Bu atasözü "yaza çıkarttık danayı; beğenmez oldu anayı" atasözüyle bire bir aynı anlamdadır. Ölçünlü Türkçede bu atasözü "Kestane çıkmış da kabuğunu beğenmemiş" biçimindedir.

Öyle kuşun öyle kuyruğu olur: Kişinin soyuna çekeceğini ifade etmek için kullanılır. Daha çok kötü işler yapan birinin soyundan kendi gibi olan birine benzediğini anlatır.

4. Sonuç

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi ve köyden şehre göçün devam etmesi, ağızlardaki söz varlığının kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada Giresun'un Eynesil ağzından Derleme Sözlüğü'ne eklenebilecek 29 sözcük ve deyim tespit edilmiştir. Ayrıca ölçünlü Türkçede bulunmayan 5 ikileme ve 2 atasözü de belirlenmiştir. Bu sözcüklerden bazıları Derleme Sözlüğü'nde hiç bulunmazken bazıları da Giresun ağzı içinde gösterilmemiştir. Çalışmada bulunan sözcüklere yeni derlemelerle yeni sözcükler eklenebilir. Dil araştırmacıları köy köy gezerek derlemeler yapmalı, Türkiye Türkçesi ağızlarında keşfedilmeyi bekleyen kelimeleri yok olmadan ortaya çıkarmalıdır. Bu tür çalışmalarla, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan ağızlardaki söz varlığı kayıt altına alınacak Derleme Sözlüğü'ne yeni kelimeler eklenecektir.

5. Kaynakça

Aksoy, Ö. Asım (1995), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Demir Necati, Özkan Aydoğdu (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağızları*, Giresun Valiliği Yayınları. Giresun

Derleme Sözlüğü (1963-1982). C. I- XII, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Karahan, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara

Koca Sinan (2015). *Görece ve Yöresi Ağızları*, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Korkmaz, Zeynep (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

Tekin Feridun, Samet Cantürk (2014). "*Giresun ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar*", *Diyalektolog-Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış, 9: 33-46

Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Kısaltmalar:

ā: uzun a

ī: uzun i